

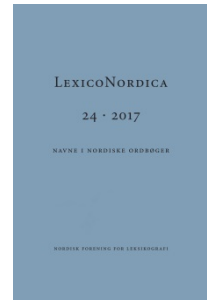
LexicoNordica

Titel: Att göra namnlexikon – tankar kring några aktuella arbeten i Sverige

Forfatter: Katharina Leibring

Kilde: LexicoNordica 24, 2017, s. 69-87

URL: <https://tidsskrift.dk/index.php/lexn/issue/archive>

© 2017 LexicoNordica og forfatterne

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Att göra namnlexikon – tankar kring några aktuella arbeten i Sverige

Katharina Leibring

The first part of this paper studies two contemporary Swedish printed name dictionaries from a lexicographical viewpoint, one on place-names (*Svenskt ortnamnslexikon*) and one on personal names (*Förnamn i Sverige*). The problems concerning reader-friendliness vs space in printed name dictionaries is discussed, and a suggestion is made that online dictionaries could be a possibility where more information on etymology, geographical position etc. could be presented. In the second part, the sketch of a future online Swedish surname dictionary is presented. The help of crowdsourcing and the use of hypertexts are two potential areas where online dictionaries could have an advantage over the traditional printed volumes.

1. Inledning

Hur ser dagens svenska namnlexikon ut och hur kan de se ut i framtiden? Utifrån ett par moderna tryckta namnlexikon analyserar jag här deras lexikografiska struktur och principer för namn-urval. Jag vill också diskutera hur digital publicering av namnlexikon skulle kunna underlätta arbetet och ge fler sökmöjligheter. Ett påbörjat projekt kommer att presenteras som exempel.

Men hur ska företeelsen *namnlexikon* egentligen definieras ur ordbokssynpunkt? Bo Svensén (2004:44) kategoriserar den kortfattat som en underart av specialordbok, nämligen lexikon efter en viss lemmatyp (egennamn). I *Oxford Handbook of Lexicography* (2015) får vi lite mer kött på benen i dess två artiklar om namnlexikon. Här konstateras (Styles 2015:255–270; McClure 2015:272–277) att namnlexikon finns med många syften, som att ge upplysningar

om etymologi, motiv för namngivning eller om namn eller namnelements utbredning/frekvens, och att de därför måste innehålla encyklopedisk information. Eftersom egennamn finns av skilda denotatstyper behöver de behandlas och redovisas med olika metoder i lexikon. Därför är det funktionellt och nödvändigt att skilja på typerna *ortnamnslexikon* och *personnamnslexikon*.

De två befintliga verken som jag analyserar är *Svenskt ortnamnslexikon*, SOL (2003; 2. uppl. 2016), utgivet vid Institutet för språk och folkminnen, och Eva Bryllas *Förnamn i Sverige*, FS (2004), utgivet på Libers förlag i Svenska språknämndens skriftserie. Dessutom ska jag presentera ett nystartat projekt med ett nätbaserat släktnamnlexikon. En övergripande fråga för artikeln kan sägas vara att undersöka hur svenska namnforskare har använt lexikografiska metoder och tänkesätt på sina verk. För undersökningen har jag, förutom av själva lexikonerna, använt mig av de mötesprotokoll som hölls under arbetet med SOL. Jag fungerade också som läs- och samtalspartner för Eva Brylla under hennes arbete med FS och har även haft tillgång till delar av hennes korrespondens med det utgivande förlaget.

SOL tillkom i ett samarbete mellan namnforskare vid Uppsala universitet och Ortnamnsarkivet vid dåvarande Språk- och folkminnesinstitutet i Uppsala. Arbetet pågick under åtta år, från 1995 till 2003. Tio skribenter var engagerade och alla artiklar lästes och bedömdes av en redaktionskommitté om fem personer ur författargruppen (SOL 2003:7). Verket, som är det första landsomfattande ortnamnslexikonet för Sverige, har ca 420 sidor och behandlar närmare 6 000 ortnamn. Inspiration hämtades från Jørn Sandnes och Ola Stemshaugs *Norsk stadnamnleksikon* (1997) och Bent Jørgensens *Dansk stednavneleksikon* (1981–1983). Första upplagan har sålts i över 14 000 exemplar och den andra upplagans första tryckning i september 2016 om 2 000 exemplar såldes slut på ett halvår. Den nya upplagan innehåller ca 60 nya namnartiklar och ett antal revideringar och uppdateringar. Några strukturella skillnader

mellan SOL 2003 och SOL 2016 finns inte och vid min fortsatta analys använder jag mig av termen SOL som då innefattar båda upplagorna.

Till skillnad mot lagarbetet SOL är FS i första hand *en* kvinnas verk, nämligen Eva Bryllas, då chef för Namnarkivet vid nuvarande Institutet för språk och folkminnen. De 240 sidorna av FS tar upp drygt 1 300 namn samt varianter. Upprinnelsen till projektet var inte minst att det tidigare enda förnamnslexikonet på vetenskaplig grund, Roland Otterbjörks *Svenska förnamn* (1964, 1979 men omtryckt t.o.m. år 2000) blivit mer och mer föråldrat. Många av de i Sverige nyare förnamnen fanns av naturliga skäl inte där och behovet av ett nytt lexikon var därför stort. Dessutom hade ny internationell namnforskning gjort en del äldre tolkningar inaktuella och en ny förnamnslängd i almanackorna hade tagits i bruk. Till skillnad mot SOL har FS haft konkurrens av populärt skrivna (och inte sällan mer opålitliga) förnamnslexika och utgivningen blev därför inte samma publika försäljningssuccé. Lexikonet används dock vid akademisk undervisning och finns på många bibliotek.

1.1. Betydande olikheter mellan ortnamn och personnamn

En viktig skillnad mellan ortnamn och personnamn, särskilt då förnamn, är att det för varje ortnamnsbildning ligger en egen namnsemantisk tolkning bakom, medan förnamnen oftast är hämtade från ett onomastikon (här i namnvetenskaplig mening, alltså ’namnförråd’) med färdigbildade namn. Eftersom just frågan om varför en viss plats fått sitt namn, och vad namnet betyder, är grundläggande vid studiet av ortnamn innebär det att ett ortnamnslexikon måste ge såväl språkliga som utomspråkliga upplysningar om varje namnbärare. En annan viktig skillnad gäller namnens utbredning: ett ortnamn kan lokaliseras till en kartfäst

plats medan ett förnamn kan bäras av X antal personer utan begränsningar. Däremot kan de individuella binamnen (smeknamn, öknamn) sägas påminna mer om ortnamn i det att de ofta ges till en individ utifrån någonting, t.ex. egenskaper, händelser, uttryck, som denna person förknippas med (Brylla 2012).

Efternamn är, i alla fall i Sverige, en egenartad kategori, såväl ur bildningssynpunkt som hur de används och hur de kan behandlas i namnlexikon. De befinner sig i ett område vid sidan av såväl ortnamn som förnamn. Något svenskt efternamnslexikon finns ännu inte. Jag ska ägna senare delen av artikeln åt dem och presentera ett nyare angreppssätt.

2. Lexikonens syfte och urval av namn

Syftet med SOL uppges i förordet till första upplagan (SOL 2003:7) vara att ”presentera kortfattade populärvetenskapligt hållna förklaringar till de mest kända ortnamnen i Sverige”. Formuleringarna upprepas i andra upplagan (SOL 2016). Redaktionen ser SOL som en uppslagsbok för hemmet, skolan och vid resor. (Se vidare recension i denna volym, Jørgensen 2017).

FS (s. 6) vill ”ge grundläggande upplysningar om ursprung, ålder, betydelse och frekvens för förnamn som bärs av flera än 400 personer i Sverige i dag samt för vissa andra förnamn.” Målgruppen är studerande från högstadium till universitet samt intresserad allmänhet. Lustigt nog nämns inte blivande föräldrar – en grupp som ofta är mycket intresserade av förnamn, deras betydelse och frekvens.

Urvalet i ett namnlexikon måste utgå från syftet och vad den tilltänkta målgruppen har intresse av. Inget av de här aktuella verken syftar till att redovisa alla befintliga egennamn i någon slutna korpus. Den fullständiga (hypotetiska) namnmängden utgörs i båda fallen av namn, ortnamn eller förnamn, som finns och/eller

används idag i Sverige. Namnurvalet har alltså både en rumslig och tidsmässig avgränsning. Det är värt att notera att det, till skillnad mot rent språkliga lexikon, inte finns några språkliga avgränsningar (jfr Styles 2015:265). Namnen behandlas oavsett språkligt ursprung som kan vara svenskt, samiskt, engelskt, tyskt, arabiskt, etc.

Vidare kan konstateras att i FS är urvalet främst kvantitativt, dvs. namn med en viss frekvens i befolkningen inkluderas, med undantag för dubbelnamn, t.ex. *Anna-Karin*, *Lars-Erik*, varav endast några få (*Ingalill*, *Liselott*) behandlas. Somliga kvalitativa kriterier tillkommer: alla namn i den svenska almanackans namnlängd (plus den finlandssvenska) samt vissa namn burna av idag kända personer tas med även om dessa namn har färre bärare än huvudkriteriet. Urvalet blir alltså i viss mån subjektivt.

I SOL har inkluderade ortnamn valts ut efter både kvantitativa och kvalitativa principer. Kvantitet har här innebörden såväl 'många invånare på en plats' som 'geografiskt betydande storlek/höjd/längd'. Kvalitetsmässiga kriterier är t.ex. att administrativa namn (län, härad, kommun) behandlas, men också vissa kända turistorter och byggnader.

Hade det funnits andra urvalsmöjligheter? Ja, naturligtvis. Fler historiskt kända, såväl förnamn som ortnamn, hade kunnat tas med, och bland ortnamnen kunde också fler naturnamn ha beretts plats. Att ta med fler namn skulle dock ha inneburit antingen att omfånget växt mot det svårhanterliga eller att det blivit mindre utrymme för att behandla varje namn.

3. Lexikografiska strukturer

Jag har analyserat verken efter deras megastruktur, makrostruktur och mikrostruktur (termerna efter Svensén 2004, kap. 20–22) för att få en bild av hur redaktörer och författare arbetat med dessa underliggande konstruktioner. Min inställning var på förhand att

det bland svenska namnforskare sällan har funnits någon medveten lexikografisk strategi, och jag ville undersöka om detta stämmer och även något diskutera vilka alternativa val som kunde ha gjorts.

3.1. Megastruktur

Megastrukturen är ganska likartad i SOL och FS. Båda innehåller ett förord och en inledning som ger översikter över respektive namnkategori's huvuddrag och historiska utveckling i Sverige, samt information om namnvård. I FS finns ett avsnitt om almanackans namnlängd och i SOL ett kapitel om finska och samiska ortnamn i Sverige. Dessa encyklopediska avsnitt är inte helt nödvändiga för att tillgodogöra sig namnartiklarna men sätter in de enskilda namnen i ett större sammanhang och fyller klart en pedagogisk funktion. Såväl SOL som FS innehåller också termförklaringar, litteraturförteckningar och register över namn som nämns i artiklarna med hänvisning till respektive uppslagsnamn.

3.2. Makrostruktur

Båda verken är alfabetiskt ordnade med lemman i en följd från A till Ö. I samma svit finns också uppslagsord med artiklar där återkommande namnelement förklaras, cirka 50 sådana i SOL och cirka 25 i FS. Exempel på dessa är artikeln *ryd* i SOL och artikeln *Hild-*, *-hild* i FS. Man kan notera att i FS är det endast nordiska och germanska namnelement som får särskilda artiklar. Varför förklaras inte men kan förstås ha sin bakgrund i att många namn i Sverige har sin grund i ord från dessa språkgrupper. I det senare verket finns också hänvisningar från namns sidoformer till huvudartikeln som *Nicholas* → *Nikolaus*. SOL har illustrationer, både svartvita vid respektive artikel och särskilda färgark. Att färgbilderna är samlade i första upplagan, men inte i den andra, illustrerar att

det blivit billigare att trycka i färg under 2000-talet. I FS finns inga bilder och inte heller några diagram eller tabeller.

Som alternativ till den rent alfabetiska ordningen hade man i SOL kunnat tänka sig en geografisk ordning efter landskap. I FS hade namnartiklarna kunnat vara uppdelade efter namnbärarnas könstillhörighet, eftersom de flesta namn i Sverige traditionellt är könskodade, eller kanske efter namnens språkliga ursprung. Att ha namnen i alfabetisk ordning framstår ändå som det mest neutrala och tillgängliga.

3.3. Mikrostruktur

Till mikrostrukturen räknas alla uppgifter som ingår i en namnartikel, både de rent språkliga och de encyklopediska (Svensén 2004, kap. 20). I ett ortnamnslexikon går dessa uppgifter ibland in i varandra, eftersom man för att kunna göra en namnsemantisk tolkning behöver ta hänsyn till utomspråklig information. För att förklara ett förnamns popularitet, och ibland bildning, är denna typ av upplysningar nödvändig.

3.3.1. Mikrostruktur i SOL

I varje namnartikel används i SOL den nuvarande officiella skrivformen som uppslagsform, i enlighet med god ortnamnsred (*Kulturmiljölagen*, 1 kap. §4). Som lokalisering ges en administrativ upplysning om socken, härad och landskap enligt den indelning som gällde i Sverige 31.12.1951, före de första stora kommunsammanslagningarna. Detta motiveras i inledningen (SOL 2003:9) med att denna indelning dels är vanlig i historisk forskning, dels ”genom lång hävd satt sin prägel på den allmänna uppfattningen.” Också Ortnamnsarkivets i Uppsala samlingar, som mycket av arbetet utgår ifrån, är indelat på detta sätt. Däremot ges ingen exakt lokalisering med geografiska koordinater. Inte heller ges uppgifter om kommuntillhörighet, något som kan försvåra för den nutids-tillvända läsaren.

Misterhult sn, tätort, Tunaläns hd, Småland. *Mistrult* 1417 (avser socknen). – Socknen har övertagit namnet från kyrkbyn. Ur denna har tätorten utvecklats. I förleden ingår ett nu försvunnet ord som hör samman med fvn. *mistr* 'ånga' och norska dialekters *mist(r)* 'duggregn, dimregn' (det svenska *mist* 'tätt fuktdis på sjön' är lånat från holländskan eller engelskan). Efterleden är → *hult*.

Figur 1: Artikel i SOL.

Ambitionen i lexikonet har varit att tolka varje behandlat namn både ordsemantiskt, alltså vad de i namnet ingående elementen betyder, och namnsemantiskt, alltså varför just detta namn givits till en viss plats. Att detta inte alltid varit möjligt är en självklarhet. Vissa av våra ortnamn är så gamla att de helt omändrats sedan de bildats och de sakliga förutsättningarna kan vara olika. Dessa svårtolkade namn redovisas därför med formuleringar som ”namnet är otolkat”, ”namnet är dunkelt”, ”namnet är flertydigt”. I många artiklar är inte den namnsemantiska tolkningen utskrivet i klartext utan det krävs av läsaren att hen ska kunna lägga ihop förledens och efterledens innebörd för att få fram ett namngivningsmotiv. Detta är kanske inte helt enkelt alla gånger, särskilt i de fall då man hänvisas till en särskild artikel för efterleden (se figur 1).

Artiklarna i SOL är kompakta och för att finna ett namns betydelse krävs inte sällan bläddrande mellan flera uppslag. Att ha hänvisningar till namnledsartiklar eller skriva ut tolkningarna vid varje namn är naturligtvis i hög grad en avvägningsfråga mellan tydliga förklaringar och befintligt utrymme så att inte volymen blir svårhanterligt tjock. I en framtida elektronisk version kan en del av hindren minimeras genom att t.ex. namnelementsartiklar framträder automatiskt vid alla lemman och att en kartfunktion med angivna koordinater införs.

3.3.2. Mikrostruktur i FS

Olikt enskilda ortnamn, som många gånger har namnsemantiskt

olika bakgrunder och därför redovisas separat i SOL, har många förnamn varianter med samma ursprung och betydelse, något som avspeglas i strukturen i FS. Förnamn är inte heller geografiskt bundna på samma sätt som ortnamn är, även om där självklart finns regionala variationer. Mikrostrukturen i en namnartikel i FS består därför delvis av andra uppgifter än de som ges i SOL. Se figur 2.

För uppslagsformen så finns där inte, som för ortnamnen i SOL, någon officiell skrivform att använda. I FS används något som på s. 24 rubriceras som ”normaliserad svensk stavning”. På s. 22 uppges dock att ”den vanligaste formen (enligt Förnamnsboken [Allén & Wåhlin 1995]) valts som uppslagsform”. Dessa former skiljer sig ibland från varann och oftast tycks den ”normaliserade” stavningen få råda. I praktiken innebär det bl.a. att om namn brukar stavas med både C och K, t.ex. *Christian* och *Kristian*, placeras de oftast under K, även om den formen skulle vara mindre frekvent. Just frekvensen år 1995 (över 400 bärare) var ju ett kriterium för att ett namn skulle inkluderas i FS, och frekvensuppgifter, som dock oftast gäller år 2003, ges också en framträdande plats i artikelns mikrostruktur.

Alvina <i>kvinnonamn</i>	Tidigast belagt	Antal	Starkaste tidsperiod
	1811	479	1900–09
<i>Alvina</i> är en femininform till mansnamnet <i>Alvin</i> , ett germanskt namn, sammansatt av → <i>Alf-</i> , <i>Alv-</i> och fornhögtyskt <i>wini</i> (→ <i>-vin</i>).			
Amalia <i>kvinnonamn</i>	Tidigast belagt	Antal	Starkaste tidsperiod
	1646	3 030	1885–1909
<i>Amalia</i> är en latiniserad form av gotiska namn på <i>Amal-</i> , möjligen med betydelsen ’flitig’. I den rikssvenska almanackan 20 april och i den finlandssvenska 19 maj.			

Figur 2: Artikel i FS.

Andra encyklopediska uppgifter är äldsta kända belägg i Sverige, starkaste tidsperiod, dag i de rikssvenska och finlandssvenska namnlängderna och, för sofliga namn, kända namnbärare. De

språkliga uppgifter som ges är, förutom mer frekventa stavningsvarianter och en ordsemantisk tolkning, namnets etymologiska ursprung och i vissa fall de kulturella vägar namnet tagit för att nå Sverige.

En upplysning som, liksom i SOL, är bortvald i FS är hur namnen uttalas. I den planerade nya upplagan kan sådana upplysningar möjligen bli mer efterfrågade eftersom Sverige fått många nya förnamn där uttalet inte är känt eller självklart bland majoritetsspråkstalare. Ett par exempel är *Majid* och *Chloe*. Uppgifter om huruvida enskilda namn ofta förekommer i sammansättningar saknas också. Förlagets hårda krav på ett begränsat omfång har bidragit till att namnartiklarna kan upplevas som väl kortfattade och kompakta. I många fall blir läsaren alltså hänvisad till andra artiklar för att få fram ett visst namns etymologi, ett pedagogiskt inte helt lyckat grepp.

4. Sammanfattande om SOL och FS

Ur lexikografiskt perspektiv är det ganska stora likheter mellan SOL och FS. Namnurvalet i båda är i första hand kvantitativt (efter ”omfång” respektive frekvens) men med vissa kvalitativa och subjektiva kriterier i tillägg. Fokus ligger i båda lexikonerna på dels namnens skriftliga samtida former, dels på namnens etymologi. Utomspråklig information ges gott om utrymme i båda verken. Tyngdpunkten i SOL ligger på historiska upplysningar medan någon kartkoppling inte ges. I FS kan, genom valet av ”svenska” uppslagsformer, möjligen anas ett försök att normera förnamns stavning.

Som jag redan nämnt finns långtgående planer på en digital version av SOL. Där kommer kartkopplingarna att bli tydligare och verket kommer möjligen att få större fokus på det samtida namnbruket och namnskicket. I den planerade nya upplagan av FS kommer de största skillnaderna mot första upplagan troligen

att vara i namnurvalet. Sverige har fått många nya invånare sedan 1995 och med dem har kommit många i landet tidigare okända eller ovanliga namn. I linje med den ökande individualiseringen har också många namn nybildats av kända namnelement. Tanken är att fortsätta inkludera alla de namn som uppnår en viss frekvens i Sverige men att även ge mer upplysningar om namn med annan kulturell bakgrund. Det är svårt att undvika fackterminologi i speciallexikon; en återkommande fråga är hur viktiga termer bäst förklaras på det begränsade utrymme som tryckta verk har. Vilka vinster skulle i detta avseende digitala namnlexikon kunna föra med sig?

5. Digitalt efternamnslexikon för Sverige

Till skillnad mot många andra europeiska länder saknar Sverige ett efternamnslexikon. I Danmark gav Georg Søndergaard år 2000 ut *Danske for- og efternavne*, och i Norge har Olav Vekas *Norsk etternavnleksikon* just kommit i sin andra upplaga. (Första upplagan publicerades år 2000.) Se recensionen i denna volym, Holmberg (2017). I Sverige har vi inte heller några samlade förteckningar över vilka efternamn som är eller har varit i bruk. En förteckning utgiven 1921 över då förekommande släktnamn finns (*Sverges [sic] familjenamn 1920*), och i förarbetena till den första svenska namnlagen är de då vanligaste efternamnen redovisade (*Förslag till namnlag 1960*, bilaga 1). Inte i något av dessa verk ges dock några språkliga eller etymologiska uppgifter om namnen.

Orsakerna till denna brist är flera, men en viktig anledning är att det svenska efternamnsskicket på en och samma gång är ungt och komplext och dessutom stätt i ständig omvandling. Före 1901 fanns över huvud taget ingen namnreglering i Sverige (Brylla 2009:52f.) med undantag för ett par samhällsklasser – adel och indelta soldater. Man var fri att anlägga (eller avstå från) efternamn

närhelst man ville. I samband med förordningen om bärande av släktnamn 1901 upphöjdes patronymika (faderns förnamn + *-son*) till fasta efternamn, och övriga befintliga efternamn blev svårare att byta bort, liksom att antagas av andra släkter. För bärare av *-son*-namn gavs dock redan tidigt möjligheten att byta till ett nybildat efternamn så länge som det passade in i det svenska namnsystemet (Entzenberg 2006). Svenska folket har också mycket rikligt varit flitiga namnbytare och namnbildare under de senaste 100 åren.

Till skillnad mot en del andra länder i Europa har vårt efternamnsförråd inte vuxit fram ur de gamla binamnen som ofta var antingen släkt-, yrkes- eller härkomstbetecknande (*Peters, Smith, Bayer* etc.) (Brylla 2009). Bortsett från patronymikonbildningarna med *-son*, som ju utgör en stor del av de svenska efternamnen (se om detta senast Frändén 2016), är dessa gamla namntyper inte särskilt frekventa i Sverige. Den stora utmaningen med att förklara de svenska efternamnen är därför den mängd namn med antingen arbiträrt sammansatta leder och/eller ortnamnsэлеment som florerar. Vi har många släkter med samma namn, såväl *Lundberg* och *Lindberg* som *Berglund* och *Berglind*, efternamn där homonymerna kan ha mycket olika bakgrund, och alltså kräver långa utredningar.

Av den här bakgrundsteckningen hoppas jag att det framgår att ett efternamnslexikon för Sverige av traditionellt tryckt slag skulle vara svårt både att framställa och att göra tillgängligt. Som Peter McClure skriver om efternamnslexikon (2015:268): "online dictionaries look like an ideal model for the future." Ett digitalt efternamnslexikon med hypertexter och länkar är en lockande möjlighet och jag vill här presentera ett påbörjat projekt. Inspiration har jag främst hämtat från det gigantiska pågående långsiktiga projektet DFD (*Digitales Familiennamenwörterbuch Deutschlands*) som bedrivs vid Akademie der Wissenschaften und der Literatur i Mainz.

5.1. Syfte och målsättning

Syftet med projektet är att framställa ett nätbaserat lexikon över de vanliga efternamn och namnelement som används i Sverige och publicera det på Institutet för språk och folkminnets (ISOF) webbplats. Arbetsnamnet är *Digitalt efternamnslexikon för Sverige* (DELS). En målsättning är att lexikonet ska vara lätt att komplettera, en annan att det ska vara lätt att vandra mellan olika sökingångar. En tredje målsättning är att artiklarna ska publiceras löpande och att en typ av crowdsourcing ska användas där användarna får skicka in kompletterande uppgifter. Jag återkommer till detta i avsnitt 5.6.

5.2. Avgränsningar

Eftersom det i Sverige finns över 75 000 efternamn som har fler än 10 bärare (Folkbokförda 31.12.2013), och totalt kanske närmare en halv miljon efternamnsformer, kommer ett kvantitativt urval att göras. Målsättningen är att behandla alla efternamn som ett visst år (för närvarande 2013) hade fler än 100 bärare. I det datauttag till Institutet för språk och folkminnen som gjordes från Statistiska Centralbyrån avseende namnbeståndet 31/12 2013, omfattade denna grupp ca 6 200 namn (Folkbokförda 31.12.2013). Det kvantitativa urvalet ska kompletteras med ett antal mer ovanliga men välkända efternamn. Av integritetsskäl kommer namn med mycket få bärare inte att behandlas alls. Möjligen kan enstaka namn av historiskt intresse, men utan bärare idag, komma att medtas.

5.3. Makrostruktur

Makrostrukturen av ett digitalt lexikon går naturligtvis inte att jämföra med den i ett tryckt. Den är för det första mycket mer svår att överblicka – och svår att beskriva. I DELS ska använda-

ren mötas av en ingångssida där en allmän presentation av verket ges, länkar till historik och korta presentationer av svenskt efternamnsskick och lagstiftning ska finnas, och det viktigaste: en sökfunktion. Sökning ska kunna göras både på enskilt namn och del av namn. Eftersom lexikonet ska läggas ut successivt ska där också ges möjlighet att se vilka namn på en viss bokstav som är behandlade. Redan på ingångssidan ska också ett formulär finnas där användaren uppmanas att skicka in mer information om något visst namn.

5.4. Uppgifter om enskilda namn (mikrostruktur)

För varje enskilt namn ska ett antal uppgifter i möjligaste mån redovisas. De lexikografiska uppgifterna är namnform, språkliga beståndsdelar och språkligt ursprung. Som encyklopedisk information ska uppgifter om namnets ålder i Sverige, antal bärare idag och (för vissa namn) uttal ges. De olika namndelarnas betydelse och tänkbara namngivningsmotiv till namnet ska också finnas. Här kommer dock den tidigare påtalade svårigheten med att veta varför en person ursprungligen valde just detta efternamn fram, och det blir svåröverskådligt om alla olika möjligheter ska redovisas vid alla namn. Därför kommer klickbar information (i s.k. hyperfält) om olika vanliga namnelements betydelser att vara länkade till själva namnartikeln. Den som söker på namnet *Björklind* ska utan större ansträngning än ett pekarklick kunna läsa att *lind* i efternamn såväl kan åsyfta ortnamn på *Lind* som innehålla trädbenämningen *lind* eller vara valt som ett arbiträrt namnelement ur ett allmänt efternamnsonomastikon. På så vis behöver inte samma information ges för hundratals namn samtidigt som användaren inte, som i SOL och FS, måste finna fram till ett annat uppslag i boken.

För vissa namn ska också regional spridning och fördelning presenteras, idealt sett med hjälp av kartor. Ett antal facktermer

och företeelser, som används flitigt, ska också de vara förklarade ”ett klick bort”. Det kan t.ex. gälla etablerade namnvetenskapliga termer som *patronymikon* och *soldatnamn* men också företeelser som ’namn av borgerlig typ’. Vid alla sidor som behandlar enskilda namn ska också möjlighet finnas för användarna att skicka in kompletterande uppgifter.

5.5. Länkstruktur och gränssnitt

Lexikonet kommer datastrukturmässigt att vara uppbyggt av ett antal listor eller ”tabeller” med olika typer av information som ska vara möjliga att länka till varandra. Huvudrubriker för tabellerna ska vara:

- enskilda efternamn
- enskilda namnelement
- företeelser och termer
- källor
- litteraturhänvisningar

Hur inmatningsgränssnittet ska se ut är ännu inte bestämt. Ett mål är så lite dubbelarbete som möjligt. Detta är inte minst viktigt eftersom Namnarkivet har begränsade resurser. Information ska kunna återanvändas och om möjligt ska viss data kunna läsas in automatiskt.

Beträffande visningsgränssnittet är det naturligtvis önskvärt att det är självinstruerande för användarna. Sökbara namn och ord ska vara tydligt markerade i varje namnartikel och extra inskrivningar i nya fält ska inte behöva göras.

5.6. Hjälp från allmänheten

Som redan nämnts kommer crowdsourcing att användas i viss ut-

sträckning. Användarna ska kunna skicka in kompletterande uppgifter om enskilda namn. Det är sannolikt att många släktforskare har mer exakta uppgifter om när ett namn först börjat användas än de som finns tillgängliga i namnarkiven. De här uppgifterna kommer inte att bli synliga i databasen direkt efter insändandet, utan ska först granskas och kvalitetssäkras i dialog med meddelaren.

5.7. Arbetsgång och summering

Ambitionen är att en testversion av DELS omfattande cirka 500 namn och betydande namnelement och företeelser ska presenteras på ISOF:s webbplats under 2018. Både forskare och allmänhet ska uppmanas komma in med synpunkter och kommentarer. Därefter ska ett vidarearbete ske med löpande utläggning av nya namn. När cirka 2 000 namn är behandlade ska en riktig lansering ske. En levande databas blir aldrig komplett så något slutdatum kan inte ges.

DELS kan ses som ett sätt att föra in svenska namnlexika i 2000-talet. Med den successiva utläggningen av artiklar behöver ingen alfabetisk ordning följas, och resultaten kan presenteras snabbare. Eftersom det svenska efternamnsbeståndet är så komplext kommer hjälp från allmänheten att behövas för både namntolkningar och åldersbestämning. Detta tror jag också kan locka fler personer att använda lexikonet.

6. Avslutning

Egennamn engagerar och berör. De anses av många vara en egen grammatisk kategori och får ofta inte plats i vanliga lexikon. Trots, eller kanske tack vare detta, efterfrågas olika typer av namnlexikon. I den här artikeln har jag inledningsvis applicerat lexikograf-

iska synpunkter på två tryckta namnlexikon. Man kan konstatera att olika namntyper kräver olika inriktning på lexikonens utformning; SOL är mer historiskt inriktat medan FS behandlar samtidens namnförråd. Den intuitiva strukturen i dem skulle kunna kompletteras med mer reflektion och systematiskt bruk av lexikografiska förhållningssätt.

Det i artikelns andra del skisserade efternamnslexikonet (DELS) kan på sikt bli en svensk tillämpning av den tyska efternamnsdatabasen. För att kunna nå ut till fler brukare är det i framtiden både önskvärt och nödvändigt att använda digitala verktyg och plattformar. Det är också viktigt att kunniga namnforskare och lexikografer samarbetar i frågor om kunskapsspridning och inte låter internet domineras av oseriösa namnsajter.

Litteratur

Ordböcker och lexikon

DFD = *Digitales Familiennamenwörterbuch Deutschlands*. <www.namenforschung.net/dfd/projektvorstellung> (juni 2017).

FS (2004) = Eva Brylla: *Förnamn i Sverige. Kortfattat namnlexikon*. Stockholm: Liber.

Jørgensen, Bent (1981–1983): *Dansk stednavneleksikon. Øerne øst for Storebælt; Jylland – nordlige del; Jylland – sydlige del. Fyn med omliggende øer*. København: Gyldendal.

Otterbjörk, Roland (1964, 1979): *Svenska förnamn. Kortfattat namnlexikon*. Stockholm: Liber.

Sandnes, Jørn & Ola Stemshaug (red.) (1997): *Norsk stadnamnleksikon*. 4. utg. Oslo: Det norske samlaget.

SOL (2003) = Mats Wahlberg (red.): *Svenskt ortnamnslexikon*. Uppsala: Språk- och folkminnesinstitutet.

- SOL (2016) = Mats Wahlberg (red.): *Svenskt ortnamnslexikon*. 2. rev. uppl. Uppsala: Institutet för språk och folkminnen.
- Sverges [sic] *familjenamn 1920* (1921). Förteckning enligt nådigt uppdrag utarbetad av därtill förordnade sakkunnige. Stockholm.
- Søndergaard, Georg (2000): *Danske for- og efternavne. Betydning, oprindelse, udbredning*. Rødovre: Askholm.
- Veka, Olav (2000): *Norsk etternavnleksikon. Norske slektsnamn – utbreiing, tyding og opphav*. Oslo: Det Norske Samlaget. – 2. oppl. 2016.

Annan litteratur

- Allén, Sture & Staffan Wåhlin (1995): *Förnamnsboken. De 10 000 vanligaste förnamnen*. Tredje, utökade och reviderade uppl. Stockholm: Norstedts.
- Brylla, Eva (2009): *Andersson, Pettersson, Lundström ... och Beachman. Om nordiska efternamn i sin europeiska omgivning*. Uppsala: Bombus.
- Brylla, Eva (2012): Binamn i Norden. En översikt. I: Staffan Nyström (red.): *Binamn. Uppkomst, bildning, terminologi och bruk*. Uppsala: NORNA-förlaget, 9–22.
- Entzenberg, Sonja (2004): ”Det får ju vara någon ordning på torpet!” *Svenska personnamnsregler i ett historiskt perspektiv*. Uppsala: Språk- och folkminnesinstitutet.
- Folkbokförda 31.12.2013 efter efternamn*. Riket totalt, fler än 10 bärare. Statistiska centralbyrån. Datauttag. Institutet för språk och folkminnen, Uppsala.
- Frändén, Märith (2016): *Hemmingsson och Thomsson. Lokalt vanliga efternamn. I: Studia anthroponymica Scandinavica* 34, 81–99.
- Förslag till namnlag*. Betänkande avgivet av Namnrättskommittén (1960). Statens offentliga utredningar 1960:5. Stockholm: Es-selte.

- Holmberg, Bente (2017): Efternavne i Norge. I: *LexicoNordica* 24 (denna volym).
- Jørgensen, Bent (2017): *Svenskt ortnamnslexikon*. I: *LexicoNordica* 24 (denna volym).
- Kulturmiljölagen*. Svensk författningssamling 1988:950 med senare ändringar. Stockholm.
- McClure, Peter (2015): Personal and Surname Dictionaries. I: Philip Durkin (ed.): *Oxford Handbook of Lexicography*. Oxford: Oxford University Press, 271–291.
- Oxford Handbook of Lexicography* (2015). Ed. by Philip Durkin. 2015. Oxford: Oxford University Press.
- Styles, Tania (2015): Place-name Dictionaries. I: Philip Durkin (ed.): *Oxford Handbook of Lexicography*. Oxford: Oxford University Press, 255–270.
- Svensén, Bo (2004): *Handbok i lexikografi. Ordböcker och ordboksarbete i teori och praktik*. Andra, omarb. och utök. uppl. Stockholm: Norstedts Akademiska Förlag.

Katharina Leibring
docent, förste forskningsarkivarie
Institutet för språk och folkminnen
Namnarkivet i Uppsala
Box 135
SE-751 04 Uppsala
katharina.leibring@sprakochfolkminnen.se